

**GRÄNSVANDRING LÄNGS DEN GAMLA LANDSGRÄNSEN
MELLAN NORGE OCH SVERIGE
FRÅN SKOGARYD TILL TRONEMOSSE.**

GRÄNSVANDRING LÄNGS DEN GAMLA LANDSGRÄNSEN MELLAN NORGE OCH SVERIGE STRÄCKAN SKOGARYD-TRONEMOSSE.

På årsmötet med Vår Bygd år 2007 kom frågan upp om det fanns intresse av att göra en vandring längs gränsen mellan Bohuslän och Dalsland. Den gräns som en gång utgjort riksgräns mellan Norge och Sverige. Frågor hade väckts tidigare om var den gamla Norgegränsen egentligen gick i förhållande till dagens gränsdragning. Vi kom överens om att söka efter de gamla gränsmarkeringarna. Gränsmärken som fanns innan freden slöts i Roskilde år 1658, då Bohuslän blev svenskt. På vårt första möte hade Sven-Olof Dahlgren med sig det klassiska verket "Bohuslänska gränsmärken" skriven av Johannes Kalén år 1933. Vi hade också med oss "Frändeforsboken" av Erik Grane. Erik kommer från vår bygd då hans mamma är född på Ekeskogen i Binäs. Erik G skrev i sin bok om Frändefors, att längs den sträcka vi intresserade oss av, skulle det finnas fasta gränsbestämningar på många ställen. De flesta av oss hade också den uppfattningen, att en så viktig gräns mellan olika länder borde vara befast med stora fasta gränsmärken. Detta visade sig inte vara fallet i verkligheten, utan gränsen var ofta märken i naturen som skulle gå att återfinna. Det kanske inte var så konstigt eftersom skogarna inte var skiftade utan tillhörde hela häradet. Ett vedertaget sätt att märka ut gränser efter krig och vid tvister på 1600-talet, var att kalla till syn. Vid denna syn deltog 12 lagrättsmän från Norge och 12 nämndemän från Sverige och fogdar från de berörda häraderna.

Den sträckning som vi tyckte var mest aktuell att undersöka var sträckan från Skogaryd fram till Tronemosse. På denna sträcka skulle vi försöka hitta nedanstående beskrivna gränsmärken. Vi utgick från boken Bohusländska gränsmärken (1933) av John Kalén där nummerserien 45-53 gäller vår sträcka. Kalén har åberopat gamla handlingar från år 1273 respektive 1540. Vi utgick också från vad Fridhemsprästen skrivit som ett tillägg till den äldre västgöotalagen omkring 1325 vilken för vår sträcka har nummerserien 6-9. Dessa nummer sammanfaller delvis med Kaléns. Siffror inom parentes avser Fridhemsprästens nummerserie (6-9).

45 (6) "Vittris fjäll" det femstenarös som där gränsen mellan Bohuslän, Västergötland och Dal möttes.

46 Ön i Lubberuds mosse

47 Grödraget som förmodligen är mossens norra kant.

48 Lerdaln. Här går gränsen mitt i Lerdalens tomt.

49 Grötåen. Den bäck som avvattnar Lubberuds mosse.

50 Gryttoraden. De 2 stora och 4 mindre grytor som ligger på berget strax norr om torpet Korn. Den minsta av grytorna kallas i dagligt tal för Moffekällan.

51 "Stenmåsen" Den 100 m långa och 25 m breda stensamling söder om sjön Åskaken som av folket i bygden kallas för Stenhagen.

52 "Biarnaas". Detta kan vara den ås som ligger öster om Åskakens sydligaste del och i gränsdokument från 1815 kallas för Grötåsen.

53 "Långemossen" Ligger strax söder om sjön Åskaken.

(7) "Musren Mio" och (8) "Musren Illu" borde ligga vid sjöarna Lillsjön och Åskaken.

54 (9) "Tranu mosse" och "Mossafoten" Är troligen den plats där gränsen mellan socknarna Frändefors, Lane-Ryr och Torp möts på Trone mosse.

I litteraturen kunde vi läsa att Sydost om gränsmärket "Tranu mosse" skulle 17 högar ligga, sannolikt gravhögar. Denna samling kallades enligt uppgift för Lannemärket. Det är möjligt att den forna riksgränsen gick vid dessa gravhögar.

Till upptaktsmötet i Rösebolokalen den 12 april 2007 träffades 7 medlemmar från Vår Bygd. Vi funderade på hur vi skulle gå till väga. Vi beslöt att göra vandringarna som en kurs i Studieförbundet Vuxenskolas regi. Vi bestämde oss också för att starta vid Skogaryd från punkten 45 (6) "Vittris fjäll" det femstenarös som utgör gränsen mellan Bohuslän, Västergötland och Dalsland. Vi hade hört att den var tydligt markerad med ett stort gränsmärke. Vi bestämde att en lämplig slutpunkt för hela vandringen skulle vara Tronemosse med punkten 9 (54) "Tranu mosse" och "Mossafoten" Platsen där Frändefors, Lane-Ryr och Torp socknar möts på Trone mosse. Förutom att titta och hitta gränsmärken tänkte vi också begrunda hur det var att leva och bo längs den sträcka vi skulle vandra. Hur var förhållandena och livsbetingelserna på 1600-1700-1800-talet fram till våra dagar.

Under våra vandringar använde vi följande kartor och funderade över vad som hänt längs gränsen under de 350 år som skiljer mellan kartorna.

Karta från krigsarkivet med gränsen från år 1658 inritad. Till höger syns Åskaken vars spets sticker in i Bohuslän. Idag ligger gränsen 160 m från Åskaken.

Modern karta med dagens krokiga gräns

Gränsvandring från Skogaryd till Grönlunds i Lerdalen

Den 9 maj 2007 i strålande vårväder träffades 10 gränsvandrare i Skogarydsskogarna där vi ganska lätt hittade gränsmärket.

Femstenaröset på gränsen mellan Dalsland, Bohuslän och Västergötland

45 (6) ”Vittris fjäll” det femstenarös där gränsen mellan Bohuslän, Västergötland och Dal möttes.

Här upptäckte vi att Kalén tydligen gjort några tvivelaktiga tolkningar. Han skriver under 45 att det är uppenbart att gränsmärket Stenkisten åsyftar gränsmärket, stenkumlet som rests på trelandskaps gränsepunkten. I boken ”Skogaryd en skogshistoria” av Örjan Hill beskrivs gränsmärket stenkisten istället ligga 2,5 km söderut nära Hallstensröd. Vi trodde nog att en så viktig befästning mellan två länder och senare tre härader skulle vara säkrare bestämd. Senare under sommaren hölls här ett möte med deltagare från de tre stiftet (Karlstad-Göteborgs o Bohus-Skara) som gränsar samman vid denna punkt. Det var Frändefors, Lane-Ryrs och Vänerys församlingar som höll sommargudstjänst på platsen. Gerd Hallsten hade pratat med sina barnbarn om trestiftsmötet, men förstod att för dagens ungdomar var ordet stift inte någon självklarhet. Bengt Eriksson och Bertil Tangegård som jagat i området, tog täten och ledde oss längs den stora stengärdsgård som utgjorde gräns mellan Skogaryd och angränsande bondeägda marker. Skogaryd tillhörde under många år staten. Om vi inte var imponerade tidigare, så var vi det verkligen nu och framme vid landsvägen fick vi ta oss en riktig funderare på, varför dessa mäktiga gränsskillnader rests. Genom att marken tidigare varit kronomark kunde vi kanske förstå att det var viktigt med en tydligt markerad gräns. Men varför så breda och stora stengärdesgårdar. Kunde det möjligen varit ett lämpligt arbete för krigsfångar?

Stengärdsgård som utgjorde gräns mellan Skogaryd och angränsande bondeägda marker.

Bertil, Åke, Anita, Jan, Dennis, Bengt, Gunnar, Åke och Gerd vid stenslämningar

På andra sidan landsvägen hittade vi omedelbart en torpgrund. Det som gjorde oss överraskade var att den låg med husets långsida alldeles intill Frändeforsgränsen. Vi vandrade vidare och hittade ytterligare några stenslämningar innan vi kom fram till det stora diket som utgör gränsen mellan Lubberud och Torvrukan. Här hade det inte varit något fusk med grävningdjupet. Lubberudspojkarna var kända för sin noggrannhet och flit. I Lane-Ryr gick ryktet, att om någon hittade ett ogräs i deras potatisland skulle upphittaren få riklig ersättning. Lubberudspojkarna sålde under många år potatis på torget i Vänersborg. Åke Aderum berättade att när han kom med en leverans på bilen, hämtade de pengar till betalningen ur en skokartong full med sedlar i mjölkkrummet. De tyckte det var en lämplig plats att ha pengarna på, då ingen skulle tro att de var så oförsiktiga att de hade så mycket pengar på en så lättillgänglig plats. Vi upptäckte att diket väster om Lubberud var delvis igenrasat. När vi undersökt anledningen noggrannare kunde vi se att här hade räven sin lya, lätt grävd i den sandiga jorden. Vi fortsatte ut i mossen och kom fram till ett litet torvtag där Åke A berättade om Wernhoffs torvindustri i Väne-Ryr, där torv bröts från 1940 till 1972. Med hjälp av en karta upprättad 1978 av OK Roto, OK Skogsvargarna och Vänersnäs SK som Gerd Hallsten hade med sig, kunde vi lätt hitta de gamla torvtag som fanns i mossen. Åke A berättade om hur populärt det var att använda torvströ till framförallt korna. Åkes pappa Adrian hade lastbilsåkeri och Åke berättade om hur han som ung tillsammans med pappa körde torvströbalar till traktens bönder. Vi var nu nära gränsmärket 46 ”ön i Lubberuds mosse” där vi skulle ta kafferast.

Här njuter i majsolen Åke Aderum, Gerd Hallsten, Gunnar Hallsten, Dennis Johansson, Arne Hallsten, Åke Persson, Bertil Tangegård, Anita Tangegård och Bengt Eriksson av en välförtjänt kopp kaffe på ön i Lubberuds mosse.

46 Ön i Lubberuds mosse.

Här har Kalén gjort ytterligare en tveksam tolkning. Han skriver under 46 att det framgår otvetydigt att denna ö i Lubberuds mosse just är den punkt, där de tre landskapen Västergötland, Dal och Bohuslän stöta tillsammans, och således densamma, som nr 45, Bråtebass har. Detta stämmer inte då vi lämnat trestenaröset 970 m bakom oss. Ön var enkel att hitta och på dess högsta punkt var ett litet, i modern tid, uppsatt stenmarkering. Som vi uppfattade det hade det som gräns mellan Norge/Sverige räckt att ha denna höjd som gränsbestämning. Som syns på kortet smakade det gott med kaffe i den begynnande solnedgången. Till nästa beskrivna riktmärke var det endast 200 m. Konstigt att lägga beskrivna punkter så tätt när vi inte så långt därifrån har det säkra gränsmärket Lerdalens tomt. Vi startar vandringen och efter 200 m tror vi oss hitta:

47 Grödraget

Denna punkt är förmodligen mossens norra kant. Här hittade vi ett område i mossen som klart avvek från omgivningen. Det fanns små dikesrester som visade att detta lilla område någon gång odlats upp. Vi trodde oss också se möjliga rester efter stenar som skulle kunnat ingå i en husgrund. Vi fortsätter vandringen mot nr 48 Lerdaln. Vi kommer strax fram till nya stora stenmurar.

Bengt Eriksson som väl känner till området, berättade att Lerdalen tidigare var ägt av Staten (Krono). Man hade troligen samma stengårdsgårdsbyggare som man haft på Skogaryd. Enligt Bengt hade drottning Kristina skänkt Lerdalen 1:1 till Norrmännen. Nu fick vi mycket att fundera på. Vad kunde vara anledningen till gåvan? Kunde det vara så att Norge som inte gränsade till Hästefjorden ville ha möjlighet att på något sätt med båt kunna nå Väneren. Om inte detta var nog så hittade vi strax innan Grönlunds gård märkliga hålor och högar grävda i slänten mot norr. De syntes helt obefogade. Senare har vi fått veta att det var en åkare som skulle starta ett grustag på platsen, men måste avbryta därför att den som gett honom löfte till grustaget inte ägde marken. Vi var nu framme vid dagens mål, Grönlunds utfartsväg, där vi förståndigt nog parkerat en bil för återfärden till utgångspunkten. Dagens mycket intressanta och lärorika vandring var till ända.

Gränsvandring från Grönlunds till gränsmärket nr 50 Gryttoraden

Den 4 juni år 2007 i strålande vårväder träffades 10 gränsvandrare och hunden Opas på vägen fram till Grönlunds. Vi startade vår vandring på väg till nr 48 Lerdaln där gränsen går mitt i Lerdalens tomt. På vår förra vandring hade vi pratat mycket och funderat över den tid, när Kronan ägde den så kallade kronotomta. Bengt hade med sig domstolsprotokoll över gamla tvister och vi bestämde oss för att starta vår vandring med att titta på de väl befästa gränsmärken som fanns nära Hästefjorden. Vi såg också rejäla stengårdsgårdar. Dessa var tydligen byggda för att markera att här rådde kronan över marken. De verkade vara allt för stora för att enbart stänga inne betesdjur, då området i huvudsak består av skog och berg. Vi vände åter mot Grönlunds och gick längs den stora stenvuren, så långt kronotomta sträckte sig.

Gränsen var på vissa ställen markerad med låga stengårdsgårdar

På väg mot Lerdalen övergick gränsen till att vara markerad med ganska sparsamt utlagda stenar. Plötsligt dök det upp hus och vi var framme vid Lerdalen. Gårdarna låg vackert på höjdryggen och någon exaktare markering som gjorts år 1658 kunde vi inte hitta. Vi fick nöja oss med antagandet att det var naturformationen med gården som ansågs utgöra gränsen. Vi har nu vandrat 550 m längs gränsen. Efter ytterligare 300 m var vi överens om att nu passade det utmärkt med en kafferast. Vi slog oss ner i den solbelysta skogskanten och njöt av vår medhavda skaffning. Vi såg ut över de marker som tidigare kunnat föda många familjer. Idag brukas markerna med EU-stöd. Det betyder att nu ligger marken som uttagen areal med syftet att eventuellt brukas när behovet av spannmål och andra jordbruksprodukter ökar. Vi vandrade vidare och några vandrare med god kondition följde gränsen, medan de andra följde den gamla vägen fram till gårdarna vid Hagarna. Vi hade nu vandrat 1,5 km längs den gamla gränsen och hade ytterligare 250 m fram till målet, gränsmärket nr 50 Gryttoraden.

50 Gryttoraden.

Här berättar Alf Joelsson om hur han i barndomen tillsammans med sin familj och grannar sommartid träffades vid Gryttoraden. Alf har också sammanställt nedanstående berättelse som hans far handlaren Ingvar Joelsson skrev och berättade om i Hembygden.

Jättegrytor

Komna till den så kallade "Gryttoraden" kunde vi beskåda ett mäktigt gränsmärke outplånligt bestående för all framtid. Två större och några mindre jättegrytor formade av urtidskrafter med is, vatten och morän som verktyg. Som bekant har historien självt låtit gryttoraden spela ut sin roll som märke för riksgräns.

Den ena av de större jättegrytorna är delvis fylld av sten och grus medan den andra – kanske den vackraste är utgrävd. Utgrävningen gjordes hösten 1949 av Ingvar Joelsson Lönnebergshage, Emanuel Olsson – vanligen kallad Manne på Sme´kulten eller Sågar-Manne – samt Albin Jonsson Torsbo. Utgrävningen var säkert slitsam och krävde även lite dynamit till hjälp med en av de största stenarna. Mellan arbetspassen vattenfylldes jättegrytan varför en hävert fick anordnas så att vattnet kunde ledas bort.

Utgrävningen gav en del uppmärksamhet i pressen. Kunniga journalister bedömde denna jättegryta som en av de största på Dal. Högsta kanten mäter 4 meter och den lägre kanten 1,8 meter. Vidden vid manshöjd är 3 meter. Några fornfynd gjordes inte vid utgrävningen. Det är annars inte ovanligt att våra förfäder offrade till dessa mystiska jättegrytor. Bristen av fornfynd ger oss anledning att tro att jättegrytan var stenfylld redan innan de första människorna anlände till platsen.

Utgrävningsarbetet manade förstås fram ett gott kamratskap mellan "jättegrytsmännen" vilket de själva kallade sig. Detta yttrade sig inte minst genom att de årligen i mycket lång tid framöver firade utgrävningen med en rejäl "jättegrytsskiva". Under dessa tillställningar sjöngs, åts och förstås dracks en hel del.

Ett stenkast från den utgrävda grytan ligger en av de mindre jättegrytorna. Den kallas för "Moffekällan" och har fått sitt namn av en närboende man gemenligen kallad för "Moffen"

Det är en mycket vackert formad håla i berget. Den mäter ett djup av 90 centimeter och en vidd av ca 75 centimeter.

”Moffen” brukade om midsomrarna resa majstång i närheten av källan. Där fanns en plan berghäll som gav möjligheter till midsommardans. Källans vatten tillskrevs magiska krafter. De ungdomar som under midsommarnatten tvättade sina ansikten garanterades god hälsa under det kommande året. Troligen har många förälskade par lämnat midsommardansen för att tvätta sig i källans vatten. Källvattnet ansågs också kunna bota olika sjukdomar förutsatt att vattnet dracks efter solnedgången. Nu har även här historien själv spelat ut källvattnets undergörande krafter.

Vattnet i källan syns i skogsdunklet ut att vara alldeles svart, mystiskt och magiskt. I alla fall jag passade i smyg på att både ta en klunk och tvätta ansiktet – bara för säkerhets skull ...

Gränsvandring från Lillesjön till samfälld mark tillhörande Binäs

Den 2 juli år 2007 i strilande regn träffades 11 tappra gränsvandrare. Vi ställde bilarna vid Tore Jonssons sommarstuga vid Lillesjön. Vi gick söderut och innan gränsen passerade vi platsen där torpet Kullen (Kôl) låg. Torpet låg under gården Ringevall och enligt ett torparkontrakt från 1845 byggdes en stuga här 1846 av Erik Andersson. En stolpe med skylt finns uppsatt. Vi gick mot gränsen på den gamla väg som användes när man skulle gå till Lane-Ryr via Siversbo. Vi fortsatte längs gränsen som bestod av några enstaka utmärkta stenar. Gränsen syntes därför bäst på de sträckningar där man tidigare gjort kalavverkningar. Eftersom det regnade och vägen var svår eller inte alls fanns, var vi ganska nöjda när vi kom fram till Binäs gamla samsmark där vi på en skogsväg kunde ta oss ner till Kerstin Brants parkering, där vi parkerat en bil för återtransport.

Gränsvandring från Torsbo till Sikerud för att lokalisera gränsmärken

Den 6 augusti år 2007 i vackert väder träffades 12 gränsvandrare och hundarna Opas och Molly. Vi ställer bilarna hos Kerstin Berg i Torsbo. Vi går mot gränsen på den gamla väg som en gång i tiden ledde fram till torpet Rafeltere. Vi hoppas att hitta följande gränsmärken.

51 ”Stenmåsen” Den 100 m långa och 25 m breda stensamling söder om sjön Åskaken som av folket i bygden kallas för Stenhagen.

52 ”Biarnaas”. Detta kan vara den ås som ligger öster om Åskakens sydligaste del och i gränsdokument från 1815 kallas för Grötåsen.

53 ”Långemossen” Ligger strax söder om sjön Åskaken.

7 ”Musren Mio” och 8 ”Musren Illu” Borde ligga vid sjöarna Lillsjön och Åskaken.

Kan detta vara ett gränsmärke eller rester av ett hus?

Vi parkerar våra bilar en bit in på vägen till Torsbo. En bil ställer vi vid Sikerud för återtransport. Vi går genom skogen söderut över Binäs utmarker. Tidigare gick vägen här till Siversbo i Lane-Ryr. Många av bygdens innevånare gick denna väg på söndagarna till Lane-Ryrs kyrka. Denna låg betydligt närmare än Frändefors kyrka. Det har berättats att Sven Arvidsson från Trombäljen var "sångledare" i Lane-Ryrs kyrka. På den tiden fanns ingen orgel i kyrkan, så han var den som tog upp psalmsången.

Arne Hallsten har efter vandringen skrivit följande berättelse.

Vi kom snart fram till gränsen, den var lätt att hitta, för på Lane- Ryrs- sidan är det ett några år gammalt kalhygge. Snart blir det skog på båda sidor om gränsen och svårare att hitta, men vi såg någon gränssten då och då.

Vi hade förut gått i närheten där stugan på Rafeltere (Rafelserud på kartan) legat. Tankarna gick då tillbaka i tiden då det unga paret Raphael Eliasson och Margareta Reinholdsson kom hit till Torsbo i slutet av 1700-talet.

Raphael var född 1752 på Nordkärrs Säteri i Mellerud. Fadern Georg Eliasson född 1720, blev jägmästare och landsfiskal över Dalsland 1752. Modern Engel Beata Bruun var född 1730 i Vänersborg och ägde senare Dykällans gästgiveri i Frändefors.

Raphael läste anatomi och medicin vid Uppsala universitet och tog studenten där 1773. Studierna avbröts, troligen på grund av sjukdom och 1779 kom han hem till Dykällan för att hjälpa till med gästgiveriet. Han hade gift sig 1777 i Uppsala med Margareta Reinholdsson född 1755 i Stockholm.

Av okänd anledning kom Rafael som var sjuklig med sin hustru hit till Torsbo och byggde en liten stuga nära intill sjön Åskagen.

De fick fyra barn och levde här under mycket fattiga förhållande. Raphael dog 1807, medan Margareta levde till 1830. Det har berättats att när Raphael skulle begravas, bestämde prästen att kistan skulle tas in i kyrkan. Flera undrade över detta, det var inte vanligt när det gällde fattigt folk. Det kom också "fint folk" till begravningen och förklaringen kom när prästen läste upp att Raphael kom från en finare släkt.

Bild av tavlan på Rafeltere som skänktes av familjen Scherman

På väg ned mot Åskagens sydspets går vi förbi rester av en gammal husgrund?

Vi letar efter gränsmärket 52 Biarnaas (Grötåsen). Det skulle vara den ås som ligger öster om Åskakens sydligaste del. Vi kunde inte hitta någon gränsmarkering, men vi hittade höjdryggen där gränsen borde gått.

Vi slog oss ned på några stenar nära sjön för en fikapaus.

Mellan träden ner mot sjön Åskagen skymtar Silverön som ligger i sydändan av sjön. (Sven-Olof Dahlgren hade berättas att gränsen skulle ha gått över Silverön i sjön Åskagen). En fråga som diskuterades var om Musren Mio och Musren Illu avsåg sjöarna Lillsjön och Åskagen

Efter fikastunden fortsatte vi till Långemossen och den stora stensamlingen i norra ändan på mossen. Stensamlingen har fått många namn Stenmåsen, Stenhagen, Stenhärjet. En gränssten visar att den till största delen ligger i Lane-Ryr. Det är en märklig stensamling cirka 40x100 meter i storlek, troligen är det en kvarleva sedan istiden. Mycket märkligt är att den under årtusenden inte blivit täckt av löv och grenar från skogen runt omkring.

Den märkliga stensamlingen Stenmåsen

Snart skymtade en öppning i skogen och framför oss ligger Åskagehagen som hör till Lane-Ryr. Det är idag ett fritidsställe som ligger vackert beläget i skogsbrynet med stuga och några uthus. Åkermarken är fortfarande öppen men skogen har börjat göra sitt intåg på en del ställen. Här gjordes en vilopaus och det pratades om Johan Magnusson som kallades "Älgskytten." Han bodde och livnärde sig och sin familj på detta lilla lantbruk under sin livstid.

Åskagehagen

Trötta efter vandringen fortsatte vi tillbaks på stigen och passerade nära intill Trombäljens soldatstom, utmärkt med ST på kartan.

Det har berättats att familjen som bodde här på 1880-talet blev uppsagda. En gång när modern Sara kokat gröt till sig och barnen kom ägaren och lyfte ut grötgrytan och de fick ge sig iväg. De flyttade då till släktingar i Uddevalla. Sonen Joel blev sjöman och bosatte sig senare i Kapstaden där han drev ett kafé. Han påverkade också sin syster Johanna att flytta dit och hon gifte sig med en skotte. Johanna dog vid 40 års ålder. Hennes make kom då till Sverige med Johannas ägodelar (ett smyckeskrin med guldhalsband och ringar med diamanter).

Jan Larssons anfader var soldat på Trombäljens soldatstom åren 1802-1812. Han hette Elof Skärman och blev som 27 åring svårt sårad vid den Pommerska reträtten år 1807. Eftersom han var skadad och inte dög till soldat, fick han avsked 1812. Han anmäldes då till underhåll. Detta kunde vara en liten penningssumma som betalades ut, om krigslyckan och landets ekonomi tillät detta. Elof och hans hustru Kristina flyttar 1 km söderut till Skiljetjärn där de bröt mark och byggde ett nytt torp. Man kan undra över hur deras levnadsbetingelser såg ut. En arbetsoförmögen man och hans hustru som skulle skapa en ny tillvaro på en ny plats. Från 1802 till 1825 fick Kristina 16 barn. Av dessa dog 10 barn i unga år. Av de första 8 barnen avled 6 före 3 års ålder. Av de följande 8 barnen nådde endast 4 vuxen ålder. I soldatbrevet om Elof Skärman kan man läsa att familjen flyttade från Trombäljen till Lane-Ryr 18170317. Sjukdomen kolera hade tidigare drabbat Sverige och kom tillbaks till Lane-Ryr 1834. De första som dog i socknen kom från familjen Skärman. Elof, hustrun Kristina och dottern Sara dog alla under samma höstvecka och begravdes samtidigt. Begravningen skedde endast 2 dagar efter att Elof avlidit. Levnadsöden som manar till eftertanke.

Vi vandrar vidare och är snart framme vid gården Sikerud som ligger vid Uddevallavägen.

Vandring från Sikerud längs gränsen för att lokalisera gränsmärket:

54 (9) ”Tranu mosse” och ”Mossafoten”

Det är troligen den plats där Frändefors, Lane-Ryr och Torp socknar möts på Trone mosse. Sydost om gränsmärket skall det ligga en rad högar, totalt 17st, sannolikt gravhögar. Denna samling kallas enligt uppgift för Lannemärket

Den 3 september 2007 i vackert väder träffades 8 gränsvandrare. Vi ställde bilarna på gårdsplanen hos Ingrid Olsson i Sikerud. Vi vandrade längs landsvägen ner till den plats där vi antog att den gamla gränsen gick.

Strax stötte vi på en gammal stenmur i skogskanten innanför gårdet.

Vi var nu på väg mot Linnebackenmossen, en sträcka på 700 m. Vi såg snart ett antal mindre stenar som markerade gränsen. Denna var också markerad med tydliga pålar med påsatta plastremor. Gränslinjen var delvis tydligt röjd.

Vacker granskog med gränsmärken mellan Torp och Trombälgen.

I den täta granskogen hittade vi stora granar av vilka den största värderades av Bengt E som mätte omkretsen med sin livrem. Vi var strax framme vid mossen och här började en tung och mödosam vandring över det vattensjuka området.

Vi delade upp oss i små grupper och de som vandrade ut på mossen hittade en sten markerad med två stolpar. Tunga i benen sökte vi oss fram till fast mark och vidare genom granskogen fram till gärdet på gården Linnebacken, där det smakade extra gott med kaffe för trötta vandrare. Gunnar Hallsten berättade att han som liten hjälpt sin morfar med höbärgning på detta fält.

Bengt och Åke mäter omkretsen med livrem

Några startade den fortsatta vandringen genom att besöka det höga berget som ligger i gränsen. Berget kallas i dagligt tal för Sälgeberget. Gränsen gör här idag några oförklarliga krökar. Vi letade efter de 17 högar som skulle ligga sydöst om Lannemärket vid Tronemossefot. Vi hittade inget som tydde på några avvikande högar i naturen. För att vara noggranna vandrade vi längs gränsen i Tronemossen. Det är i detta sankta område bäcken vid Surnell har sitt upprinningsområde. Vi hade bestämt tid med Gunnar Andersson från gården Finsbo i Lane-Ryrs socken vid gränsmärket ute i Tronemosse. Vi var uttröttade och kraftigt försenade, men Gunnar väntade tålmodigt.

Gunnar Andersson Finsbo hälsar oss välkomna till gränsen mellan Frändefors, Lane-Ryr och Torp.

Gunnar visade oss gränsstenen som Linde från Nättjebacka mätt in med GPS. Det är den punkt som markerats av Bele och Törner Olsson. De har satt upp en ekstolpe på vilken de huggit in namnen på de tre socknar som mötts vid denna plats. Han visade oss också intilliggande stenar som markerar fastighetsgränser. Efter att ytterligare en stund letat efter de 17 högarna, vandrade vi nu fram till gårdet där Gunnar visade oss stenar som kunde vara gamla grunder eller liknande. Vi kunde inte hitta någon bättre förklaring. Trötta vandrade vi hemåt, utom de lyckliga som fick lift med Gunnar på hans traktor. Väl framme i Finsbo kunde vi lasta upp oss på Åke Aderums lastbil. Åke hade som vanligt tjänstvilligt ställt sin bil till förfogande. Åke hade kört sin bil till Finsbo med cykeln på flaket. Därefter cyklade han tillbaks till Sikerud där han mötte oss där vi startade dagens vandring. Vi bestämde nu att vi måste träffas under vintern för att återminnas och diskutera vår vandring längs gränsen och om hur vi på något sätt skulle kunna dokumentera våra minnen och erfarenheter.

Träff i Rösebolokalen 4 oktober 2007 om sträckningen vid Tronemossen

Vid detta första inomhusmöte träffades 17 intresserade gränsvandrare. Vi skulle i första hand diskutera sträckningen i anslutning till Tronemossen. Vi tittade på de planscher med bilder och information som Kerstin Larsson gjort över hela sträckan Skogaryd-Tronemosse. Bele och Törner berättade att när de satte upp gränspålningen mellan de tre socknarna Lane-Ryr, Frändefors och Torp så använde de den ekonomiska kartan och mätte från skogsdungen. När de besökte platsen nästa gång upptäckte de att någon flyttat gränsmärket några meter. Vi diskuterade var bäcken

Trane eller Vrångebäcken som skulle rinna längs utefter riksgränsen kunde finnas. Den nämndes 1621 i domboken. (Sundals) Vi tittade på kartor och hittade en bäck som startar vid mossen och rinner till Surnell och vidare genom Finsbo, Lanneröd och Gel i Lane-Ryr.

Någon visste att i vid Pere-Sofis i Tjärtakan fanns också en Vrångebäck och Bele berättade att Sälgeberget ligger i Sjørbo

Vi funderade över de 17 högarna i Sjørbo som skulle ligga nära gränsen. Ingen hade sett dessa högar. De skulle ligga i sydostlig riktning. Bele och Törner hade en gång gjort en trästör med ett smalt järn i ändan och gått ut i mossen och sökt efter sten i marken. De fann inget men ”redskapet står i garaget”, sa Bele.

Någon hade hört att Höghultsborna ville ha sin gräns fram till Linnebackemossen, men de fick inte gehör för detta i domstolen.

Vi funderade över var gränsbestämningarna ”Musren mio och Musren illu” kunde vara belägna. Illu skulle betyda den smala och illu den onda. Sven- Olof hade hört att det var Lillesjön och Åskagen som kallades musöron. Monark hade en gång en moped med en motor som hette illu, detta betecknade att den var liten.

Om man tittar på kartan över gränsen före Lannemärksstenen i Tronemosse, så går gränsen i Nord-Sydlig riktning, säger Åke Aderum. Går man då till sydost så är vi i Skörbo. Gerd Hallsten föreslog att vi till våren skulle gå skallgång efter de 17 högarna. En bra idé! Vi bestämde samtidigt att vi skall leta efter Tranubäck.

Träff i Rösebolokalen 21 november 2007

Vi diskuterade gränsdragningen och många av deltagarna hade hört att gränsen genom tiderna flyttats flera gånger. Gränsen skulle ha gått vid Bockesten, över Björkön i Åskagen och över Vaktarebergen i Trombälgen. Bengt läste papper från år 1863 den 23 nov då lägenheten Kronotomta avhänds från Kronan till Staten. Han trodde att Norge fått Kronotomta av drottning Kristina år 1648. På detta sätt kunde det Norska Lane-Ryr få kontakt med Hästefjorden för vidare sjötransporter

Träff i Rösebolokalen 30 januari 2008

Vi gick igenom den information som vi hade om jättegrytorna. Vi diskuterade information som vi fått genom att läsa boken ”Skogaryd en skogshistoria” av Örjan Hill med mycket vackra foton tagna av Jan Töve. Åren 1657-1658 hade vi Krabbefejden i området. Denna fejd slutade med freden i Roskilde år 1658. Då blev Bohuslän svenskt. På en karta från 1658 kunde vi se ett femstena rör markerat. På en annan karta från 1811 framgår att: ”Bråtebasse, ett gammalt femstenarör, vars hjärtsten är ovan jord 1 1 ¼ aln aln hög, stående på en bergkulle, vid hemmanet Torrukas ägor i Bohuslän väster om röret och går i rät linje till Tronemossesten.”

I vårt sökande efter den rätta gränsen läste vi även äldre skrifter. När det gällde gränsen på sträckan Danmark/Norge-Sverige från Skogaryd fram till Tronemosse skrev Vidhemsprästen i sina anteckningar i Yngre Västgötalagen:

Or forenne faemgrenooc i uitries fiael>. Or uitries filli. Oc i. musren mio. Or musrenmio oc. I musren illu. Or musren illu oc i tranumosae.Or tranumosae oc i tranuquissllir.Or tranuquisslum oc. I anaetranu.

Trots många förslag inom gruppen, måste vi till slut bedöma skriften som inte så lättläst och gränsmärkena efter beskrivningen inte så lättfunna.

Kerstin Larsson har läst i domstolsprotokoll, där gårdar längs vår gräns varit inblandade och noterat följande:

År 1706 i febr. sid 67 noterades att:

Åbon Olof Hansson Spekerud Sundal, käreande, och jordägarna av Skogen Väne hd svarande, tvistade om rätta rågången och landemärkesskillnaden mellan dessa hemman. Syn skall förrättas.

År 1723 i jan sid 323 noterades att:

På begäran av ägare och åbor i Trombäljen, Frändefors, fredkallades dess ängar, så att ingen främmande eller närboende grannar i skillnaden med Bohuslän och däromkring må nedriva gärdesgårdar eller föröva olovligt hygge mm.

År 1723 i nov sid 328 noterades att:

På begäran av halva skattehemmanet Rotenäs fredkallades detta hemmans enskilda skog och utmark för olovligt hygge och mulbete.

År 1728 i okt sid 477 noterades att:

Lantjägmästaren Johan Gottfrid Sarin låtit instämma följande hemmans åbor från Ryrs sn i Bohuslän till laga rannsaking, om icke någon av nedhuggit den ek som ”finnes kullfälld” i skatteh:t Trombälga skog i Sundals härad” invid landemärkesskillnaden emellan Dalsland och Bohuslän,” näml:n Anders Pettersson i Kyrkebyn, Lars Persson ibidem, Helge Jonsson och Gundbjörn Hansson ibidem, Pehr Nilsson i Huggrud, Pehe Toresson och Ertik Svensson ibidem, Hans Efvennesson, Jöns Jönsson och Pehr Olofsson i Norra Huggeryd, Anders Olofsson, Anders Andersson, Mattis Andersson och Olof Andersson i Torp, Olof Andersson i Lannerud och Hallsten Jonsson i Torp. Samtliga dessa inställde sig och på jägmäst:ns vägnar skogv. Pehr Nilsson. Svarandena förhördes var för sig och alla nekade att ha fällt eken, ej heller viste de vem som gjort det. På detta avlade de var och en sina livliga eder och blev därefter befriade. Emedan närliggande hemmans åbor i Sundal redan tidigare befriat sig med ed och ingen baneman alltså kunnat hittas så bedömdes hela Sundals hd att plikta 6 dlr smt för den nedhuggna eken och att plantera 2 unga ekar i stället och vårda

Av ovanstående framgår att skog ändå var viktigt och särskilt då ekstockar. Vi hade läst att på 1600-talet köpte Danskarna mycket skog från vårt område. Anledningen var

att mycket virke behövdes till trankokerier och båtvirke. Skogen skövlades och på Vaktarebergen var det helt rent för skog och även i trakterna runtom kunde se ända ner till Lane-Ryr.

I älven i Kopperud ligger ekstockar bevarade och på Öna plöjde Jan L upp delar av en ekstock och i Skee mosse har en båt hittats. Bengt Erikssons morfar hittade en båt vid sjösänkningen. Båten fick torka och användes till "tänneved". Även i Tjärtakan grävdes en ekstock upp vid dikesgrävning. Vi funderade över om någon av ovanstående ekstockar kunde komma från den tjuvhuggna eken i Trombälga skog?

Att gränsen var viktig och bevakades av både gränsridare, militärer och tullare framgår av följande domstolsprotokoll.

1630 juli. Många fick straff för att de sålt säd på andra sidan gränsen. Detta var förbjudet.

1650 febr. Erik i Kopperud och hans söner anklagades för att vara tjuvar av kronans tull.

1650 okt. Gränsridaren Anders Stubb anklagade Töres, Jon och Ola i Dernäs att ha fört salt över gränsen.

1656 juli. Tullaren Anders Eriksson i Trombälja anklagades för att undanhålla tull av 4 åmålsborgare.

1683 maj. Löjtn. av sjettingarna Johan Mask får attest av rätten, att han i förflutne frejdetid mot rikets norskfiender här vid gränsen "gjort fienden det högsta avbräck som han förmått" och bar märken därefter.

Träff på Uddevalla museum 22 april 2008

På museet gick en serie föreläsningar över ämnet "1658- året då Bohuslän blev svenskt". Genom freden i Roskilde kom Bohuslän, Skåne, Halland och Blekinge att tillhöra Sverige. Vi besökte utställningen över Bohuslänska kartor ritade genom tiderna. På kvällen besökte vi föreläsningen "Historiska kartor i gränsland." med professor Ulla Ehrensvärd, karthistorisk expert.

Återträff i på Tronemosse 20 maj 2008

I vackert majväder samlades en kärntrupp av gränsvandrare hos Gunnar Andersson i Finsbo för vidare transport eller fotvandring, till Tronemossens södra kant. Vi var utrustade med måttband, kartor och de spjut som Bele och Törner tillverkat. Vi sökte energiskt efter de 17 gravhögarna utan att hitta några. Upprinnelsen till bäcken Trane eller Vrångebäcken som skulle rinna utefter riksgränsen, bedömde vi att vi hittade. Dock rann bäcken idag mer från än längs gränsen. Vi hade också med oss den nya träställning som tillverkats av Bele och Törner. Vi mätte in en ny plats nära den gamla stolpen, för att här sätta upp det nya gränsmärket. Efter noggrann mätning var vi nöjda med den plats vi valt. Den bedömdes ligga nära den rätta gränspunkten.

Anita, Bertil, Åke, Arne Gunnar och Bengt monterar träställningen

Gunnar och Törner kontrollerar den nya gränsbestämningen

Åke, Jan, Ragnar och Bengt kontrollerar noggrant gränsmärkets läge

Törner, Arne, Gunnar, Jan, Bengt och Åke överlägger och studerar kartor

Gerd, Kerstin, Anita och Ragnhild letar efter gravhögar

Från gränsbestämningen i Tronemosse har Ingemar Linde och hans kamrater undersökt gränsen. De startade i Tronemosse och gick västerut till **Nr 74 Lungåhn**. Detta gränsmärke ligger i delet mellan Herrestad och Valbo-Ryr, i utloppet från sjön Långagna. De har beskrivit gränsen på Tronemosse på följande sätt:

Nr 54

X 6485641

Y 1281987

Mossafoten 1273.

Tranemåse fot 1540.

Trunemåsefott 1557.

Tranemåsefot 1650.

Det borde inte råda något tvivel om var detta gränsmärke finns, nämligen på den plats där gränsen mellan Valbo och Sundals härader respektive socknarna Torp och Frändefors når fram till Lane-Ryr vid den gamla riksgränsen mot Norge och Bohuslän. Gränsmärket är beläget just vid södra ändan av den långa mossen. Därav kommer tydligen slutleden i namnet fot: Mossafoten 1273 och de yngre listornas Tranemåsefot.

Betydelsen av ordet Trone kommer från det fornsvenska genitivet "troun" av ordet trana.

Något sydost från den plats, där numera gränsmärket Tranemossefot finns, ligger en rad högar som sannolikt är gravhögar, hela 17 stycken. Denna samling högar kallas av lokalbefolkningen för Lannemärket. Sannolikt är det på denna plats som Sundals och Valbo härader stött ihop med riksgränsen. Källebråten-kartan från 1744 är oklar på den exakta platsen och skriver: "Märke nr 6 på kartan: Här påstår Bohuslänningarna den rätta Tranemåsefot vara belägen, men Höghults åbor på Dahlsland föregiva att den måsen som 3 ligger wid Linnebacken (nr 7 på kartan) och annars kallas Kringelmåsen bör med rätta heta Tranemåsefot"

Som tidigare nämnts gick enligt Västgötalagens beskrivning gränsen mellan Sverige och Norge år 1325 rakt norrut från Tronemossefot till trakterna kring Ör.

Dagens gräns är definitivt vid den påle som på privat initiativ är placerad i mossen. Eftersom märket kallas "mossafoten" borde det ligga i kanten av mossen och inte ca 100 meter ut där dagens gräns går. Den sten som finns i närheten är en markering för delet mellan fastigheterna Finnsbo 1:14, 1:15 och 1:6 Stenen är knappt 40 cm hög. Gränsstenen kan dock vara större, för det är känt från andra håll att gränsstenar placerade i mossar sjunker ner i det våta underlaget och kan försvinna helt.

Resumé

När vi bestämde att vi skulle vandra längs den gamla riksgränsen trodde jag inte att detta skulle leda till 7 besök i naturen och 4 möten i Rösebolokalen och på museet i Uddevalla. Jag förväntade mig att finna stora och väl markerade gränsbestämningar. Det var ju i alla fall gränsen mellan två länder som gränsen gällde. Tydligt var det så att eftersom skogarna inte var skiftade och befolkningen liten så räckte det tydligen med naturformationer som sjöar, berg, öar, mossar och jättegrytor som gränsbestämningar. Till och med på kartan från 1811 kunde vi läsa att gränsen från Bråtebasse (femstenaröset) går i rät linje hela sträckan till Tronemossesten.

Det var trevliga vandringar i för det mesta i bra väder eller med bra kläder. Det var trevligt att vandra och diskutera händelser från gränsen och från vår bygd. Jag tackar alla som ställt upp och hjälpt till för att göra våra träffar så lärorika och intressanta.

Jan Larsson sammanhållande

Deltog i vandringar eller på möten gjorde: Kerstin och Jan Larsson, Anita och Bertil Tangegård, Alf Joelsson, Ragnar Hallsten, Ragnhild och Arne Hallsten, Eva och Gunnar Hallsten, Gerd Hallsten, Åke Aderum, Bengt Strömdahl, Åke Persson, Marianne och Dennis Johansson, Sven-Olof Dahlgren, Bengt Eriksson, Kathy och Gunnar Andersson, Bele Olsson och Törner Olsson.

Litteratur:

Bohuslänska gränsmärken

Johannes Kalén (1933)

Ortnamn i Göteborgs och Bohuslän

Carl Sigfird Lindsten (1966)

Dalslands forntid

Åke Löfgren (1965)

Hembygden 1976 p 76

Sixten Simonsson (1976)

Gränsmärkesnamn kring Skårdals skate

Åke Widengren (1984)

Frändeforsboken

Erik Grane (1985)

Yngre Västgötalagen

Vidhemsprästens tolkning

Domstolsprotokoll

År 1706-1728

Dalslands södra gräns på medeltiden och idag (Hembygden 1996)

Greger Mossberg

Skogaryd en skogshistoria

Örjan Hill

På följande sidor finns foton som visar engagerade och intresserade gränsvandrare.

